

XVII VALTAKUNNALLINEN TEKNIIKAN MUSEOPÄIVÄ

Tämänvuotinen tekniikan museopäivä, jonka aiheena oli 'Tallentuuko teollisuutemme elinkaari?' pidettiin tiistaina 21. marraskuuta Kansallisarkiston luentosalissa. Paikalle oli saapunut yli 40 asiasta kiinnostunutta.

Viime aikojen rakennemuutokset teollisuusyrityksissä ovat asettaneet arkistot kriisinalaisiksi. Muutosten keskellä ne ovat vaarassa joutua laiminlyödyiksi, jopa tuhotuiksi. Seminaarin tavoitteena oli kartoittaa teollisuuden historiallisten arkistojen nykytilannetta sekä mahdollisuuksia niiden säilyttämiseen ja pelastamiseen.

Museopäivän avasi Tekniikan Historian Seuran puheenjohtaja Lars Hukkinen, joka esitti joukon kysymyksiä siitä, millainen on teollisuuden arkistojärjestelmä.

Ensimmäisen alustuksen piti päätoimittaja Jyrki Vesikansa yritysmaailman edustajana. Hän toi esille, kuinka perinnettä ja historiaa on, varsinkin noususuhdanteisella 80-luvulla, pidetty yrityksissä monesti pelkkänä rasiitteena. Kuitenkin menneisyys on yritykselle arvokas idea- ja kokemusvarasto. Vesikansa muistutti, että esimerkiksi viime vuosina kriisiin joutuneen pankkimaailman kohdalla olisi pankkihistorian tunteminen ollut olennaisen tärkeää. Nykyään eräänlainen käsiteleikki saattaa hämärtää historian ymmärtämistä: siinä missä ennen puhuttiin yhtymästä, täytyy nykyään käyttää sanaa konserni, tai jos pankin korkeahko toimihenkilö oli aikaisemmin titteliltään haarakonttorien tarkastaja, on saman toimenkuvan omaava henkilö nyt *business controller*. Ei ihme, että entiset termit kuulostavat pölyttyneiltä, suorastaan ymmärrettäviltä.

Yrityshistorioita tehdään nykyään yhä enemmän. Hyvä ja kiinnostava yrityshistoria on kuitenkin aivan toista kuin liikkeenjohto-



Vesikansa ja Hukkinen. Kokemuksia tosielämästä.



Kaikkea ei sanottu alustuksissa.

koulutuksessa yleensä käytettävät *case studyt*, jotka toteavat kaikki edeltävät johtajapolvet kelvottomiksi. Sama toistuu kaikkien johtajasukupolvien kohdalla. Vesikansa painottikin, että vain avoin ja kriittinen historiateos on uskottava ja hyödyllinen. Tosin objektiivisuuteen pääseminen ei aina ole kovin helppoa: millainen on esimerkiksi historiateoksissa esiintyvien henkilöiden intimitteettisuoja? Avoimen objektiivisuuden ja juoruilun välille onkin osattava vetää raja. Objektiivisuuteen pääsemiseksi tarvitaan kovien faktatietojen lisäksi taitoa eläytyä yrityksen ilmapiiriin. Tämän takia myös perehtyminen inhimillisiin tekijöihin esimerkiksi päiväkirjojen, muistiin panojen ja kirjeiden avulla on tärkeää. Tarvitaan myös tuntumaa yrityksen varsinaiseen fyysiseen toimintaympäristöön sekä tuotteisiin. Tällöin yrityksen mahdollisesti harrastama museotoiminta osoittautuu erityisen tärkeäksi; valitettavasti se vain on arkistotoimintaakin harvinaisempaa. Yritysten jäämistöt ja 'muu vanha roina' päättyvät omistajanvaihdosten, yhdistymisten ja konkurssien yhteydessä usein kaatopaikalle.

Lyhyehkön keskustelun jälkeen siirryttiin kuuntelemaan historian tutkijoiden näkökulmia arkistojen käyttäjinä. Karl-Erik Michelsen Helsingin yliopiston historian laitokselta pohti teollisuusarkistojen käyttöarvoa, eli sitä mitä tutkija voi käytännössä saada irti arkistoista. Hän otti esimerkikseen Thomas Edisonin arkiston. Arkisto koostui päiväkirjatyypisistä, enimmäkseen kuvallisesta materiaalista: tunnettu keksijä teki lähes kaikki suunnitelmansa ja muistiinpanonsa piirtämällä. Näiden kuvien kautta teknologian historian tutkijat ovat päässeet sisälle innovaattorin ajatuksiin. Tällaisen luovan prosessin tutkimuksen välityk-

sellä saadaan rakennettua silta ihmistieteiden ja teknologian välille, jolloin on mahdollista tutkia teknologian roolia historiassa. Esimerkiksi Edison ei kehittänyt pelkkää hehku-lamppua, vaan sijoitti sen osaksi jo suunnitteluvaiheessa luomiansa muita teknillisiä järjestelmiä. Tulevaisuuden historian tutkimuksen suuria kysymyksiä tulee olemaan materiaalisen ja inhimillisen historian integroiminen toisiinsa.

Suomessa vastaavanlainen visuaaliseen materiaaliin perustuva tutkimus on käytännössä olematonta. Yritys- ja teollisuushistorian kirjoittajat ovat yleensä käyttäneet aineistonaan esimerkiksi yrityshallinnon pöytäkirjoja ja muita vastaavia asiakirjoja. Tutkimuskohteenä on pidetty lähinnä vain yritysstrategiaa. Kuitenkin teollisuusyritysten suunnitteluorganisaatio koostuu lähinnä insinööreistä, joiden käyttämä suunnittelukieli on enimmäkseen kuvallista. Tämä visuaalinen materiaali ei näy yrityshistorioissa. Tutkijoiden olisikin opeteltava käyttämään hyväkseen insinöörien kieltä.

Michelsen korosti sitä, että yrityshistoriaa tutkittaessa ei saisi keskittyä pelkästään henkilöhistorian tutkimukseen, vaan yhtä tärkeää olisi selvittää miten yrityksen koneet, tuotteet ja muu teknologia ovat käytännössä toimineet. Päätökset yritysten johdossa tehdään näiden konkreettisten realiteettien pohjalta: ihmiset ja koneet ovat jokapäiväisessä yritysmiljöössä vuorovaikutuksessa keskenään. Myös se, miten yritys toimii suhteessa ympäristöönsä, on yhä enenevässä määrin tutkijoiden mielenkiinnon kohteena. Ympäristöhistoria ei ole mitään jätehistoriaa; kysymys on koko järjestelmän muutoksesta. Yritys voi esimerkiksi investoida ympäristöteknologiaan korvaamalla vanhat saastuttavat koneet uusilla vähemmän saastuttavilla.

Michelsenin mielestä yritysten arkistointihoidajien tulisi käyttää enemmän hyödyksi omissa yrityksissään olevaa asiantuntemusta. Hyöty tästä ei koituisi pelkästään historian tutkimukselle, vaan myös yrityksen johdolle.

Seuranneessa keskustelussa tuli esille, että tuotannossa syntyviä muistiinpanoja ja muuta lähinnä kuvallista materiaalia ei yleensä arkistoida. Tilanne johtaa siihen, että tutkijoilla on käytettävissään vain hallinnon pöytäkirjoja ja muita virallisia papereita, jotka antavat kapean kuvan todellisista tapahtumista yrityksessä.

Perti Haapala Tampereen yliopiston historiatieteen laitokselta otti esille teollisuusperinnön tallettamisen tärkeyden sosiaalishistorioitsijan näkökulmasta. Nykyään sosiaalishistorian piirissä harrastetaan paljon mikrotason tutkimusta. Tutkimustapa tuo esille linjat pienistä tapahtumista suuriin ja päinvastoin. Esimerkiksi yksittäiset ihmiset ja ratkaisut yrityksessä vaikuttavat yrityksen menes-



Haapala, etsimässä teollisuusyhdydiskuntia.

tykseen, ja vastaavasti yksittäisten yritysten menestyminen vaikuttaa koko talouselämään. Parhaimmillaan nämä yksittäiset toimijat ja tekijät löytyvät arkistoista. Yritys voidaan nähdä myös yhteiskunnan pienoismallina. Tällaista 'pienois-yhteiskunnan' tutkimusta on toteutettu erityisesti vanhojen teollisuuspaikkakuntien kohdalla.

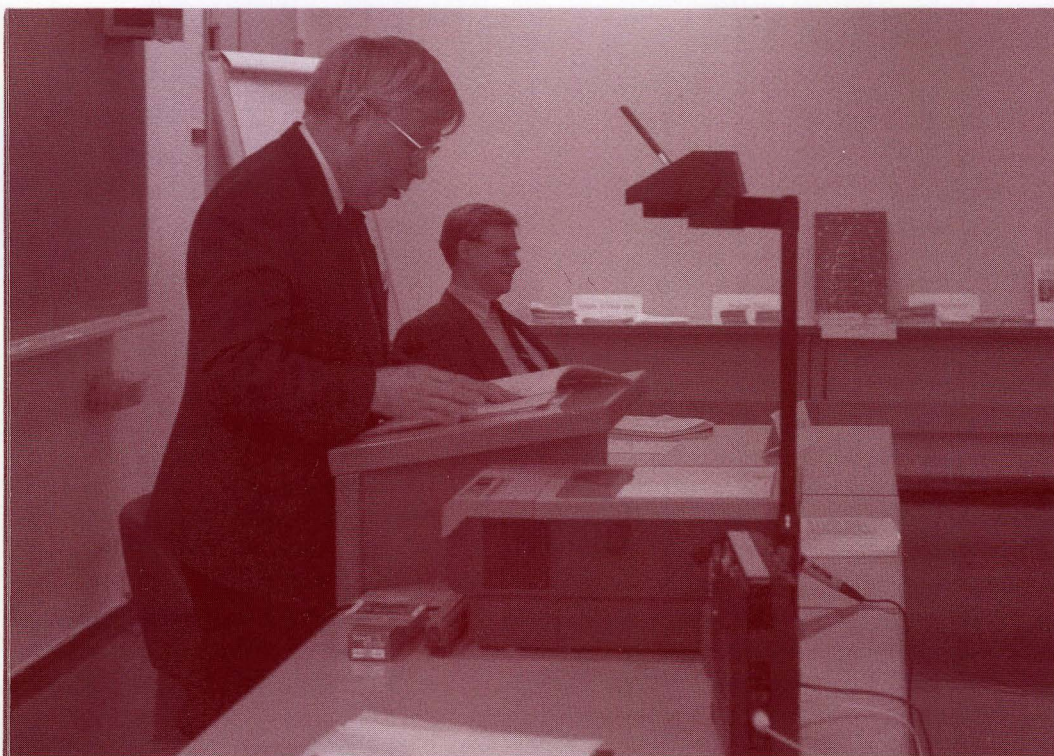
Jos lounastauolla nautittu ateria oli tehnyt paikalla olijan uneliaaksi, havahdutti iltapäivän istunnon aloittanut Kansallisarkiston pääjohtaja Veikko Litzen kuulijat lukemalla aluksi vauhdikkaita otteita Filippo Tommaso Marinettin vuonna 1909 laatimasta Futurismin julistuksesta. Tämän hän katsoi edustavan suurta profetiaa omasta vuosisadastamme. Futuristit ylistivät teknistä kehitystä, mutta eivät arvostaneet menneisyyttä. Me olemme kuitenkin ennättäneet nähdä myös teknisen kehityksen kääntöpuolen ja huomata menneisyyden vaikutukset nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Ottamalla huomioon historia on mahdollista välttää menneisyyden virheet.

Litzen korosti, että tehtävään tarvitaan menneisyyden arvon ymmärtävien tahojen yhteisiä ponnistuksia. Tietohuollon piirissä toimivat arkistot, museot ja kirjastot tarvitsevat yhteisen kielen pystyäkseen toimimaan yhdessä. Varsinainen arkistolaki koskee vain kaikkein keskeisintä ainesta, mutta arkistotoimi sinänsä kohdistuu kaikkeen kansallisesti arvokkaaseen asiakirja-ainekseen. Kansallisarkisto yhdessä seitsemän maakunta-arkiston kanssa muodostaa arkistolaitoksen, joka yrittää varmistaa kansallisesti arvokaiden asiakirjojen säilymisen. Asiakirjat yritetään tavoittaa jo niiden syntyhetkellä ja seuloa niistä säilytettäväksi sellaiset, jotka mahdollisimman täydellisesti kertovat arkiston muodostaneen yhteisön toiminnasta ja kattavat sen koko elinkaaren. Arkistojen suureksi ongelmaksi on viime vuosina muodostunut erityisesti äänitteet, elokuvat, videonauhut ja nykyinen multimedia-aines. Arkistotoimen toiseksi suureksi ongelmaksi on muodostumassa yritystoiminnan lisääntyvä kansainvälistyminen.

Arkistolaitoksen ja museoiden yhteistyön tarpeellisuuden voi havaita ymmärtämällä kuinka museossa säilytettävän esineen historiallinen ulottuvuus perustuu kirjoitettuihin tiedonlähteisiin. Esimerkiksi tästä Litzen esitteli ravintolavaunun pienoismallin HO-mittakaavassa. Seminaariyleisön silmien edessä lelu muuttui juuri siksi vaunuksi, jossa saksalaiset tapasivat voittajansa ensimmäisen maailmansodan jälkeen, ja johon Hitler kutsui ranskalaiset allekirjoittamaan antautumisasiakirjan noin kaksikymmentä vuotta tätä myöhemmin.

Arkistonjohtaja Matti Lakio Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkistosta (ELKA) totesi, että elinkeinoelämä on monella tavalla yhteiskunnan peili: esimerkiksi yrityksen toiminta ja sen vaikutukset jollain paikkakunnalla näkyvät selvästi yritysarkistoissa. Viime vuosisadalla oli tavallista, että yritys - usein tehdas - ylläpiti työntekijöittensä asuntoja, terveydenhuoltoa ja jopa vapaa-ajan palveluja varsinaisen liiketoimintansa lisäksi. Kysymys ei ole vain yritystoiminnan tallettamisesta. Mikkelissä sijaitsevaan ELKA:an on tähän mennessä, perustamisvuodestaan 1981 lähtien, kertynyt arkistoja yli 1500:lta yritykseltä. Suojiinsa ELKA pyrkii periaatteessa ottamaan sellaisia arkistoja, joihin yrityksen toiminta on sisällytetty alusta loppuun - arkiston koko ei ole ratkaiseva. Käytännössä on kuitenkin ilmennyt, että pienten yritysten arkistot ovat varsin suppeita asiasisällöltään: ne ovat tavallisesti säilyttäneet vain lain vaatimat paperit. Monesti esimerkiksi yrityksessä tehdyt suunnitelmat ja päätökset eivät ole koskaan olleetkaan paperilla, ainoastaan yrityksen johtajan päässä.

ELKA:ssa käy vuosittain noin 500 - 600 tutkijaa. Yleensä etsitään tietoja jonkun tietyn yrityksen menneisyydestä. Arkisto ei kuitenkaan pysty tallettamaan kaikkea, vaan aineis-



Litzen ja Carlson. Litzen toi futurismin ja junavaunun HO-mittakaavassa mukaan keskusteluun.

toa joudutaan seulomaan. Seulonnassa on tärkeää tunnistaa olennainen aineisto ja sen talteenottomahdollisuudet. Esimerkiksi konepiirustuksista säilytetään ELKA:ssa vain keskeisimmät tyyppiirustukset, detailjiirustukset joudutaan hylkäämään. Tulevaisuudessa esimerkiksi kuvallisen erikoismateriaalin tallentaminen tulee entistä tärkeämmäksi, sillä nykyajan kuvalliseen maailmaan tottuneet nuoret ovat tulevaisuuden päättäjiä ja tutkijoita.

Tilaisuuden viimeisessä alustuksessa amanuenssi Tommy Ukkola arvioi Tekniikan museon asemaa teollisuusperinnön tallettajana. Valtakunnallisena erikoismuseona Tekniikan museon tehtävänä on tallentaa ja asettaa esille suomalaisen tekniikan ja teollisuuden historiaan liittyvää esineistöä. Museolaitos ja arkistolaitos eroavat talletustehtävässään olennaisesti. Ensinnäkin talletettava materiaali on erilaista. Toiseksi niiden kattavuus on erilainen, arkistolaitos tallentaa kokonaisuudessaan esimerkiksi arkistolain määräämät asiakirjat, kun museolaitos pystyy tallentamaan koko esinemaailmasta vain yleisimmät ja edustavimmat yksilöt. Lisäksi kokoelmista saatava tieto on erilaista – asiakirja 'puhuu', kun esineet ovat 'mykkiä'.

Ukkolan mukaan museolaitos on käytännössä arkistolaitoksen asiakas – talletetuista asiakirjoista ja muista kirjallisista lähteistä saadaan olennaisia esineisiin liittyviä taustatietoja. Tiedusteluja voidaan tehdä myös suoraan vielä toimivilta yrityksiltä, tai kääntyä

Elinkeinoelämän Keskusarkiston puoleen. Tavallisesti myös esineen lahjoittajaa tai muuta esineen taustatiedot tuntevaa henkilöä haastatellaan.

Tekniikan museolla on oma arkisto, johon on kerätty museon oman esineistön kannalta oleellista tietoa. Muista arkistoista valikoidaan museon kannalta tärkeä aineisto. Yritysarkistoissa Tekniikan museon kannalta kiinnostavaa aineistoa ovat muunmuassa valokuvat, diat, videonauhat, esitteet, hinnastot ja mainokset, erilaiset piirustukset ja maalaukset, kirjat ja lehdet sekä äänitallenteet. Yritysarkistojen tiloista voi löytää myös esineitä.

Tulevaisuudessa ongelman muodostavat erilaiset sähköiset talletusmuodot. Arkistoihin talletetaan myös tietokonelevykeitä ja CD-ROM -levyjä. Vaikeutena on miten tämänkaltaisen tieto pystytään säilyttämään, sekä se, miten säilynyttä tietoa voidaan myöhemmin lukea. Säilytetäänkö myös laitteet ja ohjelmat, joilla aineisto on luotu? Ehkä Tekniikan museo tulee olemaan myös tärkeä ATK-tekniikan tallentaja.

Ukkola korosti, että Tekniikan museo ei yksinään pysty tallentamaan kaikkea tarjolla olevaa aineistoa, vaan se tarvitsee rinnalleen eri teollisuusalojen omia erikoismuseoita. Tärkeämpää kuin kaiken aineiston keskittäminen Tekniikan museoon, on Ukkolan mielestä yhteistyö elinkeinoelämän, arkistolaitoksen ja museolaitoksen kesken siten, että arkistomateriaali tallentuu oikeaan paikkaan.

Museopäivän päätti toimenpidekeskustelu, jonka aluksi Lars Hukkinen esitti seminaarille aloitteen teollisuuden hautausrahastoista.¹ Hän antoi osanottajien pohdittavaksi neljä kysymystä:

1. Onko ehdotetulla hautausrahastolla reaalisia toteutumismahdollisuuksia?
2. Voisiko tällaisen rahaston tukema asiantuntija-apu pienentää arkistoriskejä?
3. Olisiko esimerkiksi ELKA sopiva asiantuntijaelin?
4. Miten asiassa olisi edettävä?

Täsmällisiä vastauksia kysymyksiin ei saatu. Keskustelussa käsiteltiin aluksi asiakirjan elinkaareen ja yksittäisen asiakirjan arvon määrittämistä. Asiakirjan luonne historiallisena dokumenttina tulisi ottaa huomioon jo sen syntyvaiheessa. Yritys tekee itse ratkaisun asiakirjan arvosta, käytännössä osa vastuusta siirtyy arkistonhoitajille jotka seulovat arkiston. Arkistoissa vallitsee krooninen resurssipula. ELKAN resurssit ovat joka tapauksessa liian pienet. Arkistoa ollaan jo nyt laajentamassa pakon edessä.

Tekniikan museon rinnalle olisi saatava erikoismuseoita, joiden rahoitus voitaisiin yrittää hankkia esimerkiksi EU:n taantuville teollisuusalueille tarkoitetuista varoista. Keskustelussa kävi ilmi osanottajien huoli siitä, että teollisuuden materiaallinen jäämistö ja muistitieto katoaa nopeasti. Yrityskohtaisten hautausrahastojen mahdollisuuksia epäiltiin, sillä niihin joudutaan investoimaan, ja elinkeinoelämä tulkitsee uudet pakolliset maksut aina veroiksi.

Kokonaisratkaisua kysymykseen ei tälläkään kertaa saatu. Seminaarin iltapäiväsession puheenjohtaja, professori C.E. Carlson arvioi seminaarin lopputuloksen sanonnalla:

'We are still confused, but on a higher level.'

Lars Hukkinen esitti vastaavan ehdotuksen rahaston perustamisesta jo vuonna 1984 Tekniikan museossa pidetyillä museopäivillä. Asialle oltiin tällöin suopeita, mutta se ei edennyt käytännössä. Kysymyksessä on eräänlainen ikuisuus-kysymys. Resursseja on aina liian vähän verrattuna siihen mitä hyvää haluttaisiin tehdä. Kuitenkin jos edes kym-

menesosa tavoitteista saavutetaan, on tapahtunut edistystä johon kannattaa pyrkiä. Hukkisen mielestä aina kannattaa yrittää, koska joskus voi kaatua eteenkin päin.

Ongelma rahaston perustamisessa on siinä, että kaikki tämäntyyppiset maksut ymmärretään uusiksi veroiksi. Kuitenkin esimerkiksi oluttölkki vero maksetaan mielellään, koska sen tarkoitus ymmärretään kokonaisuuden kannalta hyödylliseksi. Kysymys on kustannusten tasoittamisesta suurissa asioissa. Teollisuuslaitosten alasajo muodostuu Suomesakin vähitellen merkittäväksi kysymykseksi, koska ympäristöhoitoon joudutaan kiinnittämään aina enemmän huomiota. Esimerkiksi Saksassa on museoitu joitakin teollisuuslaitoksia vastaavia menetelmiä käyttäen. Tämäntapaisia hankkeita ei voi toteuttaa kuin tarkoitusta varten luoduilla suuremmilla rahastoilla tai valtiojohtoisina toimenpiteinä.

¹ L. Hukkisen esitys on julkaistu kokonaisuudessaan tämän lehden numerossa 3/ 95.